

REİSİCUMHURUN NUTKU VE İSTİZAH USULÜ

Asistan Dr. Lûtfi Duran

Her sene olduğu gibi, geçen yıl da 1 Kasım günü, Büyük Millet Meclisi yeni içtimasına başlarken, Reisicumhur bir nutuk irad etti. Bu nutuk, muhteva ve mahiyet itibariyle, daha öncekilerden pek farklı olmamakla beraber, ortaya çıkmasına yol açtığı hukukî ve siyasi meseleler bakımından, üzerinde ehemmiyetle durulması icap eden bir hâdisedir.

Şöyle ki, bugüne kadar, Türkiye Reisicumhurlarının Meclis Kürsüsünden vermiş oldukları senelik nutuklar, sadece matbuatta ve resmî mehafilde sitayişkâr tefsirlere mevzu olup, umumiyetle tenkitten beri tutulduğu halde; bu son Kasım nutku, — nedense — yalnız gazete sütunlarında değil, fakat bizzat Meclisin sinesinde bir çok itirazlara maruz kaldı. Filhakika, daha Reisicumhur nutkunu bitirir bitirmez, bazı muhalif mebuslar söz alıp, müzakere ve münakaşalar açmak istediler; buna muvaffak olamayınca, bilâhare, bu mevzuda bir istizah tavrı verdiler.

Bu vaziyet karşısında, iktidar partisi, kendi nizamnamesi gereğince, istizahın açılıp açılmaması hususunda Meclis Grubu Umumi Heyetinin reyine müracaat etti. Adı geçen heyet, 14 Kasım 1949 sabahı akdettiği içtimada, «Başbakan veya Hükümetten Cumhurbaşkanının açış nutku vesilesile Gensoru açılmasına mahal» olmadığına *ittifakla* karar verdi. Aynı gün öğleden sonra toplanan B. M. M. Umumi Heyeti de, Dahili Nizamnamesinin 157 nci maddesi hükmüne uyarak, muhalif mebusların istizah talebini, müzakeresiz dinledikten sonra, parti disiplininin tabii ve zaruri bir tezahürü olan iktidar fırkası mensublarının kahir adetteki oylarile reddetti¹. Mevzu bahis red kararının hakiki sebepleri her ne kadar resmen malûm değilse de, bu hareketin esbabı mucibesi C. H. P. Meclis

1) Cumhuriyet Gazetesinin 15 Kasım 1949 tarihli nüshasında Ankara muhabiri, bu hususta bazı Halk Partili mebusların müstenkif kaldıklarını bildirmektedir.

Gurubu Başkanvekilliğinin 14 Kasım 1949 tarihli tebliğinde gösterilmiş bulunmaktadır².

Bu nîm-resmî vesikanın mündericatından çıkan mâna şudur : Reisi-cumhurun senelik nutku, Anayasanın tahmil ettiği bir vazifenin ifasından ibaret olup, icraî mahiyette bulunmadığından, bu mevzuda, esas itibarıyla, Başvekil veya Hükümetten istizahda bulunulamaz. Şukadar varki, Hükümetin Kasım nutuklarından benimseyerek siyasî programına geçirmeyi kabul ettiği beyan ve işaretlerin tallûk ettikleri hususlar, ancak icra safhasına girdiği zaman, sual ve istizah mevzuu yapılabilirler. Bunun dışında, Reisicumhurun nutku dolayısıyla, B. M. M. nin murakabesi cereyan edemez.

İşte tetkik etmek istediğimiz cihet, böylece vazedilmiş olan esasların müsbet hukuk kaidelerine tevafuk edip etmediği ve henüz eşığıne bastığımız siyasî nizamın icapları ile kabili telif olup olmadığıdır.

2) Tebliğin metnini, ehemmiyetine binaen, aynen dercediyoruz :

«C. H. P. Meclis Gurubu Başkan Vekillîğinden :

«C. H. P. Meclis Gurubu Genel Kurulu bugün (14.11.1949) saat 10 da Trabzon milletvekili Falk Ahmet Barutcu'nun başkanlığında toplandı.

«Cumhur Başkanının 1 Kasım 1949 tarihli söylevi dolayısıyla Başbakana Gensoru açılmasına dair Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verilmiş bulunan önerge Parti Tüzük'ünün 102 nci maddesi gereğince görüldü.

«Konu hakkında söz alan muhtelif hatiplerin ve Başbakanın mütalâa ve izahları dinlendikten sonra Gurup Başkanlığına verilen aşağıdaki önerge Genel Kurulca oy birliğiyle kabul edilerek oturuma son verildi.

«1 — Anayasanın 36 nci maddesi (Cumhur Başkanı her yıl Kasım ayında Hükümetin geçen yıldaki çalışmaları ve giren yıl içinde alınması uygun görülen tedbirler hakkında bir söylev verir.) diyerek, Devlet Başkanına bir Anayasa görevi yüklediğinden ve ortada icraî mahiyette bir karar bulunmadığından Cumhur Başkanının bu hükme dayanarak 1 Kasım günü verdiği söylev dolayısıyla, Başbakan veya Hükümetten Gensoru yapılamaz.

«2 — Cumhur Başkanının 1 Kasım söylevindeki, geçen ve giren yıllara ait beyan ve işaretlerden karar ve icraya taallûk edenleri Hükümetin, her noktasında benimsediğini ve bir siyasî program hâlinde gerçekleştirmeğe çalışacağını Başbakan söylemiştir. C. H. P. Meclis Gurubu Genel Kurulunun, bir Hükümet politikası olarak kabul edilen bu esasları tasvip eylesini ve ilerde bu programın icra safhalarında soru veya Gensoru yapılabileceği aşıkâr bulunmakla, Başbakan veya Hükümetten Cumhurbakanının açıs nutku vesilesile Gensoru açılmasına mahal görmiyerek gündeme geçilmesini teklif ederiz.» (Ulus Gazetesi, 15 Kasım 1949).

Meselenin esasına girmeden önce, ilerdeki izahatımızın daha iyi ve kolaylıkla anlaşılmasını temin bakımından, bizde Reisicumhurun hukuki vaziyetini ve istizah usulünün rolünü kısaca tesbit etmeyi faydalı görüyoruz.

I

Türkiye Reisicumhuru, esas itibariyle, *icra vasıtasının* gayrimesul ve müstakar bir unsurudur. Her ne kadar Reisicumhur Devlet Reisliği sıfatını da haiz ise de, bu vazifesi tamamen şekli ve sırf temsili mahiyettedir. Ve esasen mutlak ve umumî olan ademimesuliyeti dolayısıyla, bu vasfına bağlı bulunan salâhiyetlerini kullandığı zaman dahi, aşağıda izah edilecek hukukî rejime tâbidir.

Anayasamız, «Teşri salâhiyeti ve icra kudreti Büyük Millet Meclisinde tecellî ve temerküz eder.» (mad. 5) dedikten sonra, «Meclis, icra salâhiyetini, kendi tarafından müntehap Reisicumhur ve onun tayin edeceği bir İcra Vekilleri Heyeti marifetile istimal eder.» (mad. 7) şeklindeki pratik hal suretini kabul etmiştir. Reisicumhur ile İcra Vekillerinin Meclis âzasından olmaları meşrut bulunduğu da (mad. 31 ve 44) gözönünde tutulursa, Türkiyede «*Meclis Hükûmeti*» sistemi cari olduğu ve binnetice parlâmentodan ayrı ve müstakil bir *icra uzvundan* bahsedilemeyeceği itiraz ve münakaşa kabul etmez bir hakikattir. Bu sebeple Reisicumhur, *icra uzvunun* değil, sadece *icra vasıtasının* bir unsurudur. İcra vasıtasını terkip eden diğer esaslı unsur da «Hükûmet» adı verilen İcra Vekilleri Heyetidir. Ancak, Reisicumhur, *icra vasıtasının* bir cüz'ü olmakla beraber, Hükûmet Reisi değildir, çünkü, yalnız «Vekiller, Başvekilin riyaseti altında İcra Vekilleri Heyetini teşkil eder.» (mad. 45). Gerçi Reisicumhur lüzum gördükçe İcra Vekilleri Heyetine riyaset edebilir; lâkin bunu Hükûmet Reisi sıfatı ile değil, Devlet Reisi sıfatı ile yapar (mad. 32). Bu itibarla, Reisicumhur Hükûmet müessesesi dışında ayrı bir mevcudiyeti haizdir. Fakat, *icra vasıtasını* teşkil eden Reisicumhur ve Hükûmet müstakilen hareket iktidarına malik değildirler; *icra vazifesinin* görülebilmesi her iki unsurun da iştirak ve ittifakına vabestedir. Bununla beraber, icraat ve muamelâtın tekemmülü için telâhuku zarurî olan bu iki irade arasında, hukuken bir fark gözetilemese bile, fiilen hükûmet iradesinin üstünlüğünü kabul etmek lâzımdır. Zira *icra vasıtasının* yapacağı her türlü muamele ve tasarruflardan dolayı, Meclise karşı mesul olacak kimse, Reisicumhur değil, Vekiller veya İcra Vekilleri Heyetidir. Gerçekten, «Reisicumhurun isdar edeceği bilcümle mukarrarattan mütevellit mesuliyet, ... , mukarraratı imza eden Başvekil ile vekili aidine racidir.» (mad. 41). Diğer taraftan, «İcra Vekilleri

Heyeti Hükûmetin umumî siyasetinden müştereken mesuldür. - Vekillerden her biri kendi salâhiyeti dairesindeki icraattan ve mâiyetinin ef'al ve muamelâtından ve siyasetinin umumî istikametinden münferiden mesuldür.» (mad. 46). Nihayet, «Meclis, Hükûmeti her vakit mürakabe ve iskat edebilir.» (mad. 7). Binaenaleyh Reiscumhur icra vasıtası içinde *müşavir* ve *nâzım* rolünü ifa etmek mevkiindedir ve ancak bu suretle Anayasanın istediği *ademîmesuliyet* ve *istikrar* temin olunabilir.

Meclisin Hükûmeti mürakabe sadedinde kullandığı en müessir vasıtalarından biri, hiç şüphesiz *istizah* usulüdür. Filhakika mebuslardan biri veya bir kaçı, herhangi bir husus hakkında Hükûmet Reisinden veya âzasından izahat talep eder ve bunun üzerine açılacak müzakere ve münakaşalara bütün milletvekilleri iştirake salâhiyetli olup, neticede itimat veya ademi itimat beyan olunur. Bu itibarla istizah, sualden farklı olarak, Hükûmetin mukadderatı üzerinde tesiri bulunan ağır bir müeyyideyi tazammun eder.

Teşkilâtı Esasiye sistemimizde, istizah tavrı üzerine Hükûmet tarafından verilen izahat Meclisi tatmin eder mahiyette görülmezse, kanaatimizce, işin mahiyetine göre, İcra Vekilleri Heyetinin müştereken veya alâkadar vekilin münferiden *kendiliğinden sukutunu* mucip olur ve binnetice istifa suretiyle çekilmelerine lüzum ve mahal yoktur. Çünkü Anayasanın 7 nci maddesinin 2 nci fıkrası sarahaten, Meclisin Hükûmeti her vakit mürakabe ve *iskat* edebileceğini söylemektedir. Bundan başka, icra vasıtasının Meclisi feshetmek salâhiyeti bulunmadığından, millet tarafından tutulacağına kani olan bir hükûmet dahi, kendi noktaî nazârında ısrar etmek imkânına sahip değildir. Nihayet, memleketimizde Meclis Hükûmeti sistemi kabul edildiğine göre, parlâmentonun her istediği zaman İcra Vekilleri Heyetini değiştirebilmesi tabiidir. Bu itibarla, bizde «Parlömenter Hükûmet» rejiminin anladığı mânada ve şekilde bir siyasi mesuliyet mevzuubahis olamaz ve binnetice istizah usulü hususî bir ehemmiyet arzetmez. Çünkü Meclis istediği vakit ve arzu ettiği şekilde Hükûmetin vekâletine nihayet verebilir. Buna mukabil, Reiscumhurun vazifesine, normal olarak, intihap devresi sonuna kadar dokunulamaz. Ancak, Reiscumhurundan hoşnut olmayan bir Meclis, kendi mevcudiyetine hitam vermek suretile, dolayısıyla Devlet Reisini makamından belki uzaklaştırabilir. Gerçekten, Dördüncü Devredenberi gelen Meclis tatbikatına göre, vaktinden evvel yapılan seçimler üzerine akdolan fevkalâde içtimada Reiscumhurun intihabı da tecdit olunur. Böylece Reiscumhurun vazifesi, Meclisin devamı ile kaim ve onunla mütenazırdır. Bu da gösteriyor ki, Reiscumhurun icra vasıtasının rüknü olmak vasfı, Devlet Reisliği sıfatına galiptir.

II

İşte Reiscumhurun, icra vasıtasının unsuru olmak itibariyle, haiz bulunduğu salâhiyetlerden biri de, her yıl Kasım ayında Hükûmetin geçen seneki faaliyetine ve o sene ittihaz edilmesi münasip görülen tedbirlere dair bir nutuk irad etmesidir. Anayasanın 36 ncı maddesi ile tanınan bu yetkinin Reiscumhurun Devlet Reisliği sıfatına teferrü eden bir muamele (acte) olduğu hatıra gelebilirse de, yukardaki izahatımıza nazaran, bir hüküm değişikliğini icap ettirmeyeceğinden, bu tavsif ihtilâfı hukuken haizi ehemmiyet değildir. Bununla beraber, Reiscumhurun senelik nutkunun icraî mahiyette bir muamele olduğu muhakkaktır.

Çünkü, Reiscumhurun Devlet Reisliği bakımından B. M. M. ile olan münasebetlerinde başlıca vazifesi «Merasimi mahsusada» ona riyaset etmektir. «Merasimi mahsusada» ise, Meclis Dahili Nizamnamesinin 12 ncı maddesi hükmünce, «her içtimanın bidayetinde ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun 25 inci maddesi mucibince intihabatın teccidine karar verilmesi üzerine Teşrinisaninin ilk gününden evvel vukubulan Fevkalâde İçtimaların bidayetinde icra olunur.» Bu itibarla, «Merasimi mahsusada» icra olunduğu zaman, Reiscumhur behemehal bir senelik nutuk irad eder, denilmez. Kaldı ki, normal içtimaların bidayeti her yılın 1 Kasım günü olduğu halde Reiscumhurun senelik nutkunu bu tarihte vermesi hususunda bir mecburiyet yoktur. Filhakika, «Büyük Millet Meclisi her sene *Teşrinisani iptidasında* davetsiz toplanır.» (madde. 14). Fakat Reiscumhur nutkunu her sene *Teşrinisani ayında* irad eder (mad. 36). Diğer bir ifade ile, senelik nutkun her halde 1 Kasım günü iradı zarurî değildir; adı geçen ay içinde her hangi bir gün verilmesi caizdir. Nitekim, Meclis Dahili Nizamnamesi bu imkânı tecviz ve derpiş eder mahiyette bir hüküm sevketmiştir: «Nisap varsa ve Reiscumhur o gün [1 Kasım] nutkunu irad edecekse kürsüyü işgal ile celseyi açar ve sene başı nutkunu irad eder.» (mad. 10, fıkra 3). Hele Teşkilâtı Esasiye Kanununun 25 inci maddesi mucibince intahabatın teccidine karar verilmesi üzerine, Teşrinisaninin ilk gününden evvel vuku bulan Fevkalâde İçtimaların bidayetinde, Reiscumhurun senevi nutkunu irad etmesi kat'iyen mevzuubahis olmayacağı izahtan müstağnidir. Binaenaleyh, Reiscumhurun Devlet Reisi sıfatı ile «Merasimi mahsusada» Meclise riyaset etmesile, her yıl Kasım ayında nutuk söylemesi arasında zarurî ve hukukî bir irtibat ve münasebet yoktur; bu iki muamele (actes) başka başka vazifelerin ifasıdır.

Fakat Meclis Dahili Nizamnamesini hazırlayanlar, bunların karıştırılmasına mahal verecek bazı hükümler vazetmişlerdir. Meselâ, yukarda zikrettiğimiz 10 uncu maddenin 3 üncü fıkrasında «celseyi açar» denil-

dikten sonra, şöyle bir hüküm sevk edilmiştir : «Ondan sonra riyaset kürsüsünü muvakkat reise bırakır». Bu hükümlerden çıkan mâna şudur: Reiscumhur 1 Kasım tarihinde senelik nutkunu irad edecekse, içtimaı değilse bile, o yılın ilk celsesini açar ve Meclisin riyaset kürsüsünden konuşur, yani başkanlık vazifesini görür. Halbuki, B. M. M. her sene 1 Kasım günü kendiliğinden toplandığına göre, Dahili Nizamnamenin de zımnen ifade ettiği gibi, yeni içtimaı yılı hiç kimsenin müdahalesine hacet kalmadan, haliyle başlar. İçtimaın başlayabilmesi için de, tabii ve zaruri olarak, bir celsenin açılması lâzımdır. Nitekim, Dahili Nizamnamenin 10 uncu maddesinin 1 inci ve 2 nci fıkraları, eski Reis vekillerinden en yaşlısının muvakkaten Heyeti Umumiyeye riyaset edeceğini sabık kâtiplerin de kâtiplik makamında muvakkaten bulunacaklarını ve muvakkat reisin yoklama yapacağını söylemektedir. Böylece teşekkül eden muvakkat riyaset divanı ve icra olunan yoklama, celsenin açılmış olduğunu mutazammın değilse, bütün bu muameleler Meclis içinde cereyan etmiyor da, nerede yapılıyor? Şu halde, Reiscumhur nutkunu irad etmeğe başlamadan önce, içtimaın ilk celsesi açılmış bulunur ve binnetice kendisinin riyaset kürsüsünden konuşmasına lüzum ve mahal yoktur. Reiscumhurun da, senelik nutku Başvekilin kıraat etmesi halinde olduğu gibi, hitabet kürsüsünden konuşması daha muvafık olurdu. Çünkü nutuk irad etmek fiili ile, bir heyete riyaset etmek vazifesi arasında hiç bir yakınlık ve benzerlik tasavvur olunamaz, hususile mevzuu-bahs olan nutuk içtimaı veya celsenin açılması kat'iyen alâkalı değilse... Nihayet, şayanı teemmül bir cihet var ki, o da Anayasanın, senelik nutkunu Reiscumhurun nerede irad edeceğini belirtmemiş olmasıdır. Gerçi, Meclis Dahili nizamnamesi sarahaten mezkûr nutkun B. M. M. Umumî Heyeti huzurunda verileceğini söylemektedir; lâkin bu işin tanziminde ne derece müşkülâta maruz kalındığı hatırlanırsa, ihtiyar edilen sureti hallin isabetli olup olmadığı cayı sualdir. Filhakika, Anayasanın 32 nci maddesinin son hükmü, «Reiscumhur, Riyaseticumhur makamında buldukça, Meclis münakaşat ve müzakeratına iştirak edemez ve rey veremez.» demektedir. Meclis kürsüsünden nutuk irad etmek, Meclis faaliyetine iştiraki, kısmen olsun, tazammun etmez mi? Bu takdirde denilebilir ki, öyle ise Reiscumhurun Meclise riyaseti hangi ahvalde mümkün olacaktır? Bu sorunun cevabını, Dahili Nizamnamenin lâyükile cevaplandırmadığını yukarıda kabul ettiğimize göre, bunu başka yerde aramamız icap etmektedir. Kanaatimizce, Reiscumhurun merasimi mahsusada Meclise riyaset etmesi bir tek halde vaki olmaktadır; o da, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı günü, Devlet adına ve onun mümessili olan Reisi sıfatıyla B. M. M. nde tebrikleri kabul etmesidir. İşbu merasi-

min içtima salonu dışında ve müzakeresiz yapılması itibarile, Anayasanın yukarıda zikrettiğimiz 32 nci maddesinin son hükmüne de riayeti mutazammındır. Ancak, buradaki riyaset mefhumu, bir heyetin müzakere ve münakaşalarını idare ve inzibatını temin etmek mânasında alınmamalıdır. Esasen bu mahiyetteki riyaset vazifesinin, Anayasanın 32 nci maddesi ve ruhu ile kabili telif olamayacağını yukarıda göstermeğe çalıştık. Buna rağmen, bayram tebriklerini kabul eden Reisicumhur yine de Meclise riyaset etmiş sayılır. Şöyle ki, Reisicumhur tebrikleri, kendi namına değil, Devlet adına kabul eder; Türkiye Devletinin asıl ve hakiki mümessili ise B. M. M. dir; Reisicumhur bu hükmî şahsın sadece ferden teşahhus etmiş bir mümessilidir ve bu itibarla Mecliste yapılan merasime iştirak ederken ona, Devlet Reisi sıfatile, riyaset etmiş telâkki olunmak lâzım gelir.

Demek oluyor ki, Reisicumhurun Kasım ayında nutuk irad etmesi, şeklen icraî vasfına taallük eden bir muameledir. Ancak, mevzuubahis nutkun bu mahiyeti, yalnız şekil cihetinden değil, fakat aynı zamanda maddî bakımdan da açıkça belirlemektedir. Şöyle ki, nutkun muhtevası tamamen Hükümet işlerine hasır ve tahsis edilmiştir. Filhakika Reisicumhur senelik nutkunda, geçen ve gelecek içtima yıllarındaki Hükümet faaliyet ve icraatından bahseder. Böyle bir mevzuun, ne Devlet Reisliği ve ne de Meclis Reisliği vazifeleri ile alâkalı olmadığı aşikârdır. Binaenaeyh, bu muameleyi Reisicumhurun icraî sıfatına atfetmekten başka çıkar yol mevcut değildir.

Bu takdirde, icra vasıtasının gayrimes'ul rüknünün mutad olmayan bu fevkalâde salâhiyeti hukuken nasıl izah edilebilir? Gerçi, yeryüzünde halen mer'î hükümet sistemlerinde, icra uzvunu teşkil eden müstakar ve gayrimes'ul unsurun parlömento önünde nutuk irad etmek veya, hiç değilse, hazırladığı «message» ı okutturmak salâhiyeti mevcuttur. Lâkin yabancı memleketlerde görülen bu yetki ile bizdeki senelik nutuk arasında bazı şekil ve mahiyet farkları vardır.

Bilfarz, «Reis Hükümeti» usulünü tatbik eden Amerika Birleşik Devletlerinde Reisicumhur Kongre huzuruna çıkıp nutuk verebilirse de, orada Reisicumhur esasen tek başına ve müstakil olarak icra kudretini haiz bulunduğundan, bu hareket pek de öyle gayri tabii sayılamaz. Keza, İngilterede Kral her yıl Parlömentoyu açarken, Lordlar Kamarasında irad ettiği nutkun istimaina Avam Kamarası azâsını da davet eder. Fakat, zımnen ifade edildiği gibi, Kral, asıl hükümran olan Avam Kamarasına çıkamamaktadır ve İngiliz Teşkilât Hukukuna göre Kral, yalnız icra uzvu olmayıp, aynı zamanda Parlömantonun da bir unsuru bulunduğundan, Lordlar Kamarasında Parlömentoya hitap etmesinde bir fevka-

lâdelik yoktur. Kaldı ki, Tac'ın bu nutku Hükümet tarafından hazırlanır ve imza edilir ve neticeten Parlömanto önündeki bütün sualleri ve mes'uliyetleri karşılayan gene kabinedir. Bunun gibi, Fransanın *parlomanter rejiminde*, Reisicumhurun Meclis âzalığı ile bir alâkası olmadığı gibi, Meclise girmek ve hitap etmek salâhiyeti de yoktur. Fransız Reiscumhuru Parlömanto ile olan münasebetlerini ancak Millet Meclisine «message» yollamakla temin edebilir ki, bu vesikanın en az Başvekil ile diğer bir vekil tarafından imza edilmesi şarttır. Hattâ Reiscumhur Hükümetin muvafakatı ve yanında bizzat Başvekil ve diğer bir vekil olmadıkça, resmî bir kabulde, seyahat veya hitabede bulunamaz. Parlömantoya gönderdiği «message» ları da, Millet Meclisi Reisi kıraat etmek veya ettirmek suretile, mebusların ittilâna arzeder. Eski Âyan Meclisinin yerine kaim olan Cumhuriyet Şûrasında ise «message» lar hiç okunmaz, sadece Riyaset Divanına tevdi edilmekle iktifa olunur. Hükümet sistemimize mahiyet itibarile, en çok benzeyen İsviçrede, bizde olduğu gibi, bir Reiscumhur bulunmadığından, bu memleketle Türkiye arasında bir mukayese yapmak kaideten mümkün değildir. Fakat, İsviçre Anayasasının mevzuumuzla ilgili bazı hükümleri, memleketimizdeki vaziyeti izah etmek bakımından çok faydalı olabileceğinden, aşağıda sırası gelince bu noktaya avdet edeceğiz.

Şu hale nazaran, Türkiye Reiscumhurunun senede bir defa Meclis kürsüsünden nutuk iradı muamelesini, ecnebi devletler siyasi rejimlerinden istiane suretile izah etmek mümkün görünmüyor. Bu itibarla müşküle, kendi Anayasa sistemimizde ve hususiyle Esas Teşkilât tarihimizde bir hal çaresi aramak icap etmektedir.

Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğunun meşrutî devirlerinde, Padişahın bir «*nutku iftitahi*» iradı ve buna Mebusan ve Âyan Meclislerinin cevap vermeleri usulü mevcut idi ise de; bu misâl kendi tezimizi takviye etmekle beraber, Meşrutîyetin mahiyeti ve kabul ettiği parlomanter rejimin hususiyetleri dolayısıyla, Cumhuriyet devri Anayasa meselelerinin hallinde kabili istifade bir «*emsal*» teşkil edemeyeceği mütalâasındayız. Bu sebeple tetkiklerimize, B.M.M. nin kurulup faaliyete geçmesinden itibaren başlamağı münasip görüyoruz.

Malûm olduğu üzere, elyevm mer'i bulunan 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunundan önce, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti rejimini muhtelif anayasa metinleri tanzim ve idare etmiştir. Bu mevzuatın en mühim ve nisbeten derli toplu olan metni 20 Kânunusani 1921 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunudur. Bu kanunda ve ondan evvelki devrede, hattâ 1923 yılına kadar, T. B. M. M. Hükümeti sisteminde

resmen Devlet Reisliği sıfatını haiz müstakil bir makam veya şahıs mevcut değildi¹⁾. Bu hal, Türkiyenin ilk Reisicumhuru Atatürkün intihap edildiği 29 Teşrinievvel 1923 te 364 numaralı, «Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı mevaddınının tavzihan tâdiline dair kanun» isdar edilinceye kadar hukuken devam etmiştir. Cumhuriyetin ilânı ve ilk Reisinin seçimi tarihi olan 29 Ekim 1923 e kadar, T. B. M. M. Reisi hukuken hem Parlömanto ve hem de Hükûmet reisliklerini, fiilen de Devlet Reisliği vazifelerini ifa etmekte idi. B. M. M. nin kendi âzasından olan Reisin, Meclise karşı mutlak mesuliyeti dolayısıyla icra işleri ve hattâ Devlet Reisliği muamelâtı hakkında beyanat ve hitabede bulunarak hesap vermesi tabii, mahzurdan âri ve kabul edilen «*tevhidî kuva*» esasının icabatından idi.

Ancak, 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu tedvin olunurken, «Meclis Hükûmeti» sistemile hemahenk bulunan bu esaslar ipka edilmekle beraber, parlömanter rejimin hasiselerinden olan icra unsurlarından bir kısmının mesuliyeti diğerinin ademimesuliyeti prensibi de Anayasaya ithal edildi. Filhakika Türkiye Reisicumhurlarının B. M. M. ne Devlet Reisi sıfatile riyaset edebilmek salâhiyeti, Milli Mücadele devrinde Meclis Reisinin fiilen Devlet Reisliği vazifelerini de görmekte olmasından mütevellit Anayasa tatbikat ve teamülünün takninininden ibarettir. Şu kadar var ki, bugünkü vaziyet eskisinin tamamen aksine tecelli etmiştir : 1923 yılından önce B. M. M. Reisi aslolarak Parlömanto ve Hükûmet Reisliği salâhiyetleriyle mücehhezdi ve sadece ameli zaruretler saikile fiilen — yabancı devlet elçilerinin kabulü gibi — muameleleri yapmak suretile, Devlet Reisiği vazifelerini de istisnai ve arızı olarak ifa etmekte idi. Halbuki bugün Reisicumhur, kaideten ne B. M. M. nin ve ne de Hükûmetin Reisidir ; icra vasıtasının bir unsuru olmakla beraber, ademi mes'uliyeti dolayısıyla, müstakillen hareket iktidarına sahip değildir ; buna mukabil Devlet Reisliği sıfatı daha mütebariz bir şekil arz etmektedir. Fakat, ademimesuliyet hükmünün mutlâkiyeti, Reisicumhurun Devlet Reisi sıfatile de serbestçe hareket imkânını selbetmektedir. Mamafih, eksisinden farklı olarak, bugün Reisicumhurun Devlet Reisliği vasfı Anayasa ile sarahaten tanınmıştır. Ancak, buna karşılık Reisicumhur, 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanununun 29 Teşrinievvel 1923 tadilâtından sonra Hükûmet Reisliği sıfatını kaybetmiştir. Pek tabii olan bu hal sureti ise 1924 Anayasasında, Milli Mücadelenin fevkalâde ve muvakkat hukukî rejiminin bazı serpintilerini muhafaza etmek-

1) Bunun sebebi, 1922 de Saltanatın ilgasına kadar, padişahın Devlet Reisiği sıfatınının B. M. M. since de kabul edilmiş olmasıdır.

tedir. Şöyle ki, Reiscumhurun her yıl Meclis kürsüsünden Hükümet faaliyet ve icraatı hakkında bir nutuk irad etmesi, Cumhuriyete tekaddüm eden hükümet sisteminin bugünkü rejimde görülen tesirlerinden biridir.

Gerçekten, Millî Mücadele devrinde B. M. M. müstemirren içtima eder ve faaliyette bulunurdu. Bu suretle, yalnız teşri vazifesini değil, icra salâhiyetini de bizzat kullanırdı. B. M. M. bugün de müstemir bir organ şekil ve mahiyetini muhafaza etmekle beraber, Anayasanın 14 üncü maddesi Meclisin altı aya kadar tatil yapmasına cevaz vermektedir. Halbuki Meclis, eskiden olduğu gibi, icra kudretini yine elinde tutmakta devam etmektedir; Hükümet sadece onun içinden ayrılmış bir icra heyeti veya vasıtasından ibarettir. Bu itibarla yeni Teşkilâtı Esasiye Kanununun vazileri, senenin yarısını kaplayabilecek bu uzun tatil fasılalarını nazarı itibara alarak, icra salâhiyetinin asıl ve hakikî sahibi olan B. M. M. tarafından bu hususa tevkil ve memur edilen komisyonun yılda bir defa kendisine faaliyet ve icraatının umumî bir muhasebesini yapmasını lüzumlu görmüşlerdir. Böylece Meclisin Hükümeti murakabe ve iskat salâhiyetini, uzun tatiller dolayısıyla, kullanmak fırsat ve imkânını bulamamasından doğacak hareketsizliği «inertie» itiyad haline getirmesine mâni olunmuştur. Gene «Meclis Hükümeti» sisteminin icabatından olan Parlömantonun icra işlerine memur ettiği mebuslara emir ve talimat vermek salâhiyetinin toplu bir halde ve toptan istimali de, bu suretle senelik muhasebe esnasında mümkün kılınmıştır.

Mevzuubahis umumî muhasebeyi Hükümet cephesinden de mütalâa edebiliriz : Malûm olduğu üzere, «Meclis Hükümeti» usulünde «Parlömanner» rejimdeki itimad meselesinin vaz'ı keyfiyeti mevcut değildir; zira icra vasıtasının Meclise karşı kullanılabileceği hiç bir silâhı yoktur, o sadece mutlak surette tâbi olduğu teşri organının iradelerini; onun direktifleri dahilinde hareketle, tahakkuk ettirmekle mükelleftir. Fakat pratik bakımdan icra heyetinin bu derece tazyik ve tahdid edilmesi mahzurlu ve imkânsız vaziyetlere müncer olabilir. İşte bu müşkülleri kısmen bertaraf edebilmek maksadile ve itimad meselesi yerine bir dereceye kadar kaim olmak üzere, Hükümetin senede bir defa olsun böyle bir usulden istifadesi tecviz edilmiştir. Bu suretle icra vasıtası haiz olduğu itimadı Meclise tazeletmek ve teyid ettirmek imkânını ve binnetice kuvvetlenmek fırsatını bulur.

Senelik nutkun mahiyeti bu merkezde olunca, iradının Başvekile ait salâhiyetlerden sayılması lâzım gelirdi. Halbuki Anayasamız bu muamelelenin ifasını, eski rejimden kalan bir itiyadın tesiriyle, gayrimesul oldu-

ğunu beyan ettiği Reiscumhura bırakmıştır⁴. Mamafih, Teşkilâtı Esasiye Kanunu vazıları bu sureti hallin pek musip bulunmadığını sezmiş olacaklar ki, sene başı nutuklarının Başvekillere de kıraat ettirilmesine cevaz vermişlerdir⁵. Meseleyi nisbeten kolaylaştırması bakımından, gönül isterdi ki, Reiscumhurlar senelik nutuklarını bizzat vermeyip Hükümet Reislerine okutturmağı usul ittihaz ederek, bu yolda bir teamülün yerleşmesine yardım etmiş olsunlar ! Fakat, tatbikat aksine tecelli ve hemen daima Reiscumhurlar Kasım nutuklarını kendileri vermek suretile, istisnaya değil de, kaideye uygun bir teamül teessüs etmiştir⁶. Bu hareket tarzını gayet tabii karşılamak icap eder; zira hiç bir Reiscumhur, kendisini seçen Meclisle doğrudan doğruya temasını temin eden bu biricik vasıtayı kullanmamak istemez. Zaten bu yol, müşkülü kökünden halleden bir şekil de sayılamaz. Çünkü, nutku Başvekil kıraat etse bile, nihayet bunu kendi salâhiyetine istinaden değil, bir «délégation» üzerine, Reiscumhurun nam ve hesabına yapmış olacağından; bu takdirde de mesele bütün zorlukları ile karşımızda duracaktır. Filhakika hâdisede çetin ve çetrefil olan nokta, gayrimesul addedilen bir şahsiyetin, mesuliyeti davet etmesi tabii ve zaruri bulunan bir muamele ifa etmesidir. Daha doğrusu, mevzu bahis müşkülât, icra vasıtasının gayrimes'ul sayılan rüknünün mes'ul mevkide bulunan diğer unsuru ile birlikte, «Meclis Hükümeti» sisteminde vazife görmekte olmasından ileri gelmektedir. Zira icra manzumesinin ne tamamen mes'ul ve ne de mutlak surette gayrimes'ul bulunması keyfiyeti, «Meclis Hükümeti» rejimile kabili telif olmayan bir şey değildir. Sadece icra vasıtasının her iki unsurunun da mesuliyet bakımından, aynı hükümlere tâbi kılınmasından bir ahenksizlik doğabilir. Nitekim, Millî Mücadele devrinde icra heyetinin mutlak mesuliyeti esası «Meclis Hükümeti» usulünde tatbik edilebildiği gibi, bugün İsviçrede icra vasıtasının tam bir ademimesuliyeti kabul olduğu halde, aynı sistem muntazaman işleyebilmektedir. Demek oluyor ki, zorluğu tevlid eden sebep, mesuliyet prensibinin icra vasıtası içinde, mutezad bir şekilde, parçalanmış olmasıdır. Bu meseleyi halle-

4) B. N. Esen, *Anayasa Hukuku*, 3. basım, Ankara, 1948, s. 166.

5) Mithat Bey, *Hukuku Esasiye*, Sömestr 1 - 2, 1926 - 27 takrirleri; Talebeli Hukuk Cemiyeti neşriyatından No. 1, İstanbul Darülfünun matbaası, 1927, s. 203 de nutkun kaideten Başvekil ve istisnaen Reiscumhur tarafından irad edilmesi lâzım geleceği tarzında bir ifadede bulunmuştur.

6) Bildiğimize göre, parlömanto hayatımızda bugüne kadar yalnız bir defa, o da, Atatürkün hastalığına rastlayan 1938 Kasımında Reiscumhurun nutkunu Mecliste Başvekil kıraat etmiştir.

debilmek için, bir tefrik yapmaktan başka çare yoktur. Madem ki, mesuliyet ve ademimesuliyet kaideleri ayrı ayrı «Meclis Hükûmeti» sistemine bağdaşabilmektedir; o halde Reiscumhurla Hükûmeti teker teker nazara alarak bu bakımdan mütalâa etmek mümkündür. Böylece, senelik nutuk mevzuunda Reiscumhur ile Hükûmetin hattı hareketleri ve durumları başka başka olmak lâzım gelir.

Gerçekten, icra vasıtasının ademimesuliyeti esası, «Meclis Hükûmeti» sistemine münafi değildir, bilâkis belki de bu hükûmet şekline mesuliyet prensibinden daha çok uygun ve lüzumludur. Çünkü icra heyeti aslında müstakillen hareket iktidarından mahrumdur; sadece Meclisin iradesini, tatbikata harfiyen intikal ettirmek mecburiyetindedir. Bu itibarla «Meclis Hükûmeti» nde, parlömanter rejimin kabul ettiği mânada, esasa taallük eden bir mesuliyet zaten mevzuubahis olamaz. Olsa olsa tatbik şeklinin isabetsizliği dolayısıyla icra vasıtası muaheze ve muatebe edilebilir ki, bu da icra heyetinin büsbütün vazifeden çekilmesini değil, belki de, esasta olduğu gibi, usulde de Meclisin iradesine inkiyadını lüzumlu kılar. Nitekim İsviçrede vaziyet bu merkezdedir; hattâ orada icra vasıtasının tamamen gayrimesul olduğunu evvelce işaret etmiştik.

Şöyle ki, İsviçre Konfederasyonunun icra vasıtası, Federal Meclisin (Milli Şûra ve Devletler Şûrası) dört sene için seçtiği yedi âzadan mürekkep Federal Heyettir. Bu heyet, her Milli Şûra seçiminde tamamen yenilenir, fakat âzaları dört senelik intihap devresi içinde lâyenâzildir. Konfederasyonun şeklen bir Reisi var ise de; bu, her yıl Federal Meclis tarafından Federal Heyet âzası arasından seçilen birisidir ki, diğer altısından farklı bir salâhiyeti haiz olmayıp, münhasıran temsili bir rol ifa eder. Federal Heyetin vazifesi, Şûraların kararlarını tatbikten ibaret olup, Hükûmet işlerinin istikameti Meclis tarafından tayin edilir. İsviçre Anayasasına göre Federal Heyet, Konfederasyonun üstün otoritesini temsil ve istimal eden Meclise tâbi bir vaziyettedir. Meclis, Federal Heyete emir ve talimat verebilir; Heyetin aldığı kararları tâdil veya iptal edebilir. Her âdi içtima iptidasında Heyet, Meclise muamelât ve faaliyetinin hesabını vermek ve bu maksatla Konfederasyonun vaziyeti hakkında bir rapor takdim etmek mecburiyetindedir. İşbu raporun müzakere ve münakaşası neticesinde, reye müracaat suretile, takarrür edecek hususlar, Federal Heyetin ittiba etmesi ve gerçekleştirilmesi zarurî olan Meclis direktifleridir. Gerçi, böylece tespit edilen esaslar, her zaman Federal Heyet âzasının görüşlerine uygun olmayabilir. Lâkin, ihtilâf zuhurunda Heyet, kendisinin Parlömantoca tayin edilen siyaseti tatbik ve icraya

memur olduğunu ve binnetice iktidardan çekilmek zorunda bulunmadığını kabul ile, Meclis mukarreratı önünde eğilir¹⁾.

İşte, mahiyet itibarile, İsviçre ile aynı Hükûmet sistemine sahip bulunan memleketimizde de, vaziyet bu şekilde mütalâa ve bahis mevzuu mesele o yolda halledilmelidir. Filhakika, Türkiye Reisicumhurunun geçen ve gelecek yıllardaki Hükûmet icraat ve faaliyeti hakkında, her içtimain ilk ayı zarfında irad edeceği nutuklar, B. M. M. Umumî Heyetinde müzakere ve münakaşa mevzuu yapılmalıdır. Her ne kadar Reisicumhur, Meclis müzakerat ve münakaşatına iştiraktan menedilmiş ve gayrimesul bir icra rüknü bulunmuş ise de; icra vasıtasının noktai nazarının Umumî Heyet huzurunda Hükûmet erkânından biri ve hususile Başvekil tarafından müdafaa edilmesini meneden bir hüküm mevcut olmadığı gibi, böyle yapılmasında her hangi hukukî ve ameli bir mahzur da yoktur. Kaldı ki, mevzuubahis nutuk Hükûmet işlerine taallük ettiğinden, ileri sürülen hususları en iyi açıklayabilecek ve destekleyecek olan Hükûmettir. Diğer taraftan, Anayasamızın kabul ettiği «Meclis Hükûmeti» sisteminin tabii bir icabı da, icra ve tatbik muamelelerinin, teşriî tasarruflar gibi, B. M. M. nin irade ve takdirine uygun surette yürütülmesidir. Bu lüzum ise, ancak Hükûmet icraat ve projelerinin tetkik, tenkid, tâdil ve iptali kabil olduğu nisbette yerine getirilebilir.

«Meclis Hükûmeti» sisteminin bu zaruretine riayet edildiği takdirde şöyle bir vaziyet hasıl olur: Reisicumhur senelik nutkunu irad edip Meclis salonunu terkettikten sonra, bu mevzuda açılacak müzakere ve münakaşalara bütün guruplar iştirak, Hükûmet de icra vasıtasının noktai nazarını müdafaa eder. Görüşmeler esnasında ve sonunda, Umumî Heyetin reyine müracaat suretile, icra işleri hakkında tespit edilecek esasları Reisicumhur, gayrimesul bir şahsiyet olmak itibariyle, yukarıdaki izahatımıza nazaran, olduğu gibi kabul etmek mevkiindedir. Hükûmete gelince, o da Meclisin görüşlerine iltihak ettiği takdirde, mesele yoktur; alınan emir ve talimat dairesinde icra ve tatbik vazifesi, sistemin ruhuna uygun olarak, ifa edilir. Yok eğer Hükûmet, Meclis tarafından tayin ve tespit edilen icra siyasetini benimsemez ve gerçekleştirmeği üzerine almağa yanaşmazsa, o zaman iktidardan çekilmelidir. Çünkü bizde İcra Vekilleri, İsviçreden farklı olarak, gerek münferiden, gerekse müştereken Meclise karşı mesuldürler. Hiç kimse, kanaati hilâfına mesuliyetini mucip olabilecek bir işi ifaya icbar edilemeyeceğine göre, vazifeden ayrılmaktan başka çıkar yol yoktur. Böylece Hükûmetin

1) Julien Laferrrière, *Manuel de Droit Constitutionnel*, 2e éd., Paris, 1947, p. 750 ets.

iktidarı terketmesi üzerine, Reiscumhurun yapması mümkün ve lâzım olan şey; Meclisin tespit ettiği siyaseti gerçekleştirmeği deruhte ve taahhüt edebilecek yeni bir Başvekil tayin etmekten ibarettir. Çünkü Reiscumhur, mevcut Hükûmetin noktai nazarını musip görse de, Meclisi feshetmek salâhiyetini haiz olmadığından, onu iktidarda tutabilecek vasıtaya malik değildir; kendisi için B. M. M. nin iradesine uymaktan başka hal sureti yoktur.

Hülâsa, Reiscumhurun Kasım nutku icra kudretinin hakiki sahibi B. M. M. nin Hükûmete itimadını muayyen zamanda behemehal mevzuubahis etmesine müncer olan bir muameleden ibarettir.

III

Şimdi, bu izahat ve mutaların ışığı altında, C. H. P. Meclis Grubu Başkanvekilliğinin, yukarıya dercolunan 14 Kasım 1949 tarihli tebliğini artık tetkik ve münakaşa edebiliriz.

Her şeyden önce terminoloji meselesine temasla, işaret etmek lâzımdır ki; Reiscumhurun Kasım nutkuna «açış nutku» ismini vermek doğru ve yerinde değildir. Nitekim, istizah tahririni imzalayan muhalif mebuslardan biri bu tavsifin isabetsizliğini o zaman verdiği bir beyanatta tebarüz ettirmişti. Filhakika, B. M. M. her sene 1 Kasım günü kendiliğinden toplandığına göre, içtimain Reiscumhurun nutku ile açıldığını ifade etmek mümkün değildir. Kaldı ki Reiscumhur, Anayasanın 19 uncu maddesinde kendisine tanınan salâhiyete istinad ile tatil esnasında Meclisi içtimaa davet ettiği ahvalde dahi, bir «açış» ta bulunmuş olmaz. Bu itibarla, Reiscumhurun Kasım ayında irad ettiği nutka, meşrutî rejimlerdeki usulü hatırlatan bir tâbir ile, «açış nutku» adını vermek, ne muamelenin mahiyetine ve ne de Anayasanın sistemine uygun düşer. Mevzuubahis nutka, Meclis Dahili Nizamnamesinin yaptığı gibi, «senebaşı nutku» veya sadece «senelik nutuk», «Kasım nutku» demek daha muvafıktır.

C. H. P. tebliğinde Reiscumhurun Kasım nutkuna izafe edilmek istenen hukukî mahiyete gelince; bu belli bir tavsif olmamakla beraber; bir taraftan mütenakız bir vaziyet arzetyekte, diğer taraftan nutkun bazı kısımlarını muallâkta ve meşkûk bırakmaktadır.

Gerçekten, Reiscumhurun nutku bir Anayasa görevidir, icraî mahiyette bir karar değildir, denmekle ne anlatılmak istenmiştir? Bunu kestirmek cidden müşküldür; zira hukukta «icraî karar» adını taşıyan bir mefhum varsa da, «Anayasa görevi» diye bir şey yoktur. Çünkü, son bir tahlil ile bütün âmme makamatının (pouvoirs publics) bilcümle

muamelâtı, bir Anayasa görevinin ifasından başka bir şey değildir. Nitekim Hükümet de herhangi bir kararname veya karar isdar ederken bir Anayasa vazifesi yapmış olur*. Bu takdirde de, Hükümet bir Anayasa görevi ifa etmiştir diye, onu Meclisin mürakabesinden âzade mi sayacağız? Elbette ki hayır! O halde «Anayasa görevi» tâbiri hiç bir hususiyet taşımaz ve binnetice meseleyi halletmez.

«İcraî karar» mefhumu ise, Anayasa mevzuunda pek de yeri olmayan, bir İdare Hukuku müessesesidir. «İcraî karar», idarenin fertler veya bunların malları üzerinde doğrudan doğruya hüküm ifade edebilecek tek taraflı irade beyanlarıdır. İdare edilenler, ancak bu mahiyette bir karar veya muamele karşısında, menfaat veya hakları haleldar olduğu takdirde, idarî kaza mercileri nezdinde dâva açarak, itiraz ve şikâyette bulunabilirler. Halbuki, Reisicumhurla Meclis arasında, böyle idare ile idare edilenler beynindeki vaziyete benzer bir münasebetten bahsedilemez; bilâkis Meclis Reisicumhura tek taraflı olarak emir ve talimat verebilecek mevkidedir. Bu itibarla, Reisicumhurun nutkunun icraî mahiyette bir karar bulunmadığı şeklindeki menfi tavsif, meselenin haline yardım edecek yeni hiç bir unsur getirmiş olmaz.

Gerçi, bu anlayış tarzına itirazla denilebilir ki: «*icraî mahiyette karar*» ibaresinden maksud olan, idare hukukundaki «*icraî karar*» mefhumu değildir, bununla «*icra vazifesine taallük eden muamele*» mânası ifade edilmek istenmiştir. Lâkin, bu yolda anlaşılması lâzım gelse bile; «*muamele*» veya «*iş*» tâbiri yerine «*karar*» kelimesinin kullanılması doğru olmadıktan başka, yukarıda tafsilen arz ve izah ettiğimiz veçhile mevzuubahis hitabenin Reisicumhurun icra vasıtasının rüknü sıfatile haiz bulunduğu salâhiyetler cümlesinden olmadığını iddia etmek de kabıl değildir. Mamafih senelik nutkun, C. H. P. tebiğinde zımnen ifade edilmek istendiği gibi Reisicumhurun icraî vasfına değil de, Devlet Reisliği sıfatına müteferri bir muamele olduğu kabul edilse bile, evvelki izahatımıza nazaran, hüküm değişikliğini mucip bir vaziyet hâdis olmaz. Yani Reisicumhur Kasım nutkunu, Devlet Reisi olmak itibarile irad etse dahi, ademimesuliyet kaidesinin mutlâkiyeti, bu yüzden ortaya çıkabilecek mes'uliyetlerin Hükümet tarafından karşılanmasını zarurî kılar. Aksi takdirde Reisicumhura, mukabilinde mesuliyet bulunmayan bir salâhiyet tanınmış olur ki, bu vaziyet ne Anayasanın hükümleri ile ve ne de hukukun umumî prensipleri ve demokratik rejimin esaslarıyla kabili telifdir.

* Zaten Anayasalar, âmme makamının teşkilâtını, vazifelerini ve münasebetlerini tanzim ve idare eden metinlerdir, diye tarif edilmez mi?

Filhakika, Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun 41 inci maddesi, Reisi-cumhurun isdar edeceği bilcümle mukarrerattan mütevellit mesuliyetin, 39 uncu madde mucibince mezkûr mukarreratı imza eden Başvekil ile vekili aidine raci olacağını beyan etmektedir. İşbu maddedeki «*mukarrerat*» tâbirinin Heyeti Vekile kararnameleriyle vekâlet kararlarını kast ve istihdaf ettiği iddia olunabilirse de, bu tefsir tarzı, kanaatimizce, yanlış ve mahzurludur. Bir kere, «*mukarrerat*» tâbiri, her nekad, gramer bakımından, «*karar*» kelimesinin cemilendirilmiş şekli ise de, hukuk terminolojimizde belli bir mefhumu ifade etmemekte, ve daha başka mânalarda da kullanılmaktadır. İdarei Umumiye Vilâyet Kanununun el'an mer'i olan hükümleri ile Belediyeler Kanunu ve bunlara mümasil mevzuatımız tetkik edildiğinde görülür ki; kanun vazımız «*mukarrerat*» terimini, fransızcada «*délibérations*» kelimesinin ifade ettiği, heyet halindeki uzuvlarca tekarrür ettirilen hususları muhtevi bulunan hukukî tasarruflar hakkında istimal etmiştir. «*Karar*» karşılığı olan «*décision*» ile «*délibération*» nun müradif kelimeler olmadığını ve bunlar arasında maddî ve hukukî bir çok farklar bulunduğunu söylemeğe hacet yoktur. Bunun gibi, Teşkilâtı Esasiye Kanunu vazılarımız, Anayasanın 39 ve 41 inci maddelerindeki «*mukarrerat*» tâbirini, ağılebi ihtimal, fransızcanın «*actes*» terimi mukabilinde almış ve kabul etmişlerdir. Gerçekten, Fransanın Teşkilât Kanunlarında ve Anayasaları fransız dili ile yazılı olan memleketler mevzuatında, Reisicumhurların, veya sureti umumiyede Devlet Reislerinin maddî ve hukukî bilcümle resmi muamelelerini ifade etmek üzere «*actes = tasarruflar*» kelimesi kullanılmıştır. Bu itibarla, «*mukarrerat*» tâbirinin, gramer kaidelerine göre mânalandırılması ve bundan bir hüküm çıkarılması mümkün ve doğru değildir. Kaldı ki, bu tefsir tarzı kabul edildiği takdirde, Reisicumhurun ademi-mesuliyeti sadece Heyeti Vekile kararnameleri ile vekâlet kararlarında cari olacak ve bunlar dışında kalan muameleler dolayısıyla Başvekil ile Vekillerin mesuliyeti mevzuubahis edilemeyecektir. Halbuki Anayasamız 41 inci maddesinde Reisicumhurun yalnız *hiyaneti vataniye* halinde B. M. M. ne karşı mesul olacağını söylemektedir. Şu halde Reisicumhurun, kararnamelerle kararlardan gayri muamelâtından çıkabilecek mesuliyetler kime raci olacaktır? Hukuka tâbi bir Devlette ve demokratik bir rejimde mesuliyetsiz salâhiyet tasavvur olunamayacağına göre, Reisicumhur diğer bir çok vazifelerini nasıl ifa edebilecektir? Gerçi muhterem hocamız Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, «Cumhurreisi, kanunun Meclis azasına tanıdığı umumî ademimesuliyet kaidesine tâbidir⁹⁾» demekle, Rei-

9) A. F. Başgil, *Türkiye Esas Teşkilâtı ve Siyasî Rejimi*, in *Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri*, İstanbul, 1946, s. 61.

sicumhurun gayrimesul olmasını, mebusların teşrii vazifelerini ifa dolayısıyla, Anayasanın 17 nci maddesi gereğince, haiz buldukları ademimesuliyet esasından iştikak veya ona istinad ettirmek istemekte ise de, biz bu görüş tarzına iştirak edemiyeceğiz. Çünkü Reisicumhur olan mebus, Meclis müzakerat ve münakaşatına iştiraktan memnu bulunduğu göre, teşri vazifesine bağlı bulunan mebusluğa ait ademimesuliyet kaidesi, Devlet Reisi hakkında hukuken ve fiilen kabili tatbik olamaz. Şöyle ki, Reisicumhurun icra rüknü ve Devlet Reisliği sıfatlarına bağlı bulunan vazifeleri teşrii mahiyette olmadığı gibi, kendisi Meclis faaliyete bilfiil iştirak edemiyeceğinden, mebusluk vasfına rağmen, teşri vazifesine teferrü eden ademimesuliyet esasından istifadesi de mümkün değildir. Bu itibarla, Reisicumhurun gayrimesul olması keyfiyetini, Anayasanın 17 nci maddesindeki umumî hükümden değil, 41 inci maddesindeki hususî ve sarih hükümden istihraç etmek daha muvafıktır. Nitekim sayın hocamız da yukarıda zikrettiğimiz cümlelerin hemen arkasından, şunları ilâve etmektedir: «Vatana hiyanet hali müstesna olmak üzere, Devlet Reisliği vazifesine bağlanan işlerden dolayı Cumhurreisi hukuken mes'ul değildir. Bu işlerin mesuliyeti Başvekil ile İcra Vekillerine aittir.»

İşte, Ord. Prof. Dr. Ai Fuad Başgil gibi, diğer bütün Esasiye Hukuku müelliflerimiz de, Reisicumhurun, her ne sıfatla olursa olsun, yapacağı bilcümle resmî muamelâttan gayrimesul bulunduğunu, mesuliyet mevzuubahis olduğunda, bunun Başvekil ile Vekillere yükleneceğini ifade ve kabul etmektedirler¹⁰.

Binaenaeyh, «*mukarrerat*» tâbirine dayanarak, Reisicumhurun muamelâtında bir tefrik yapmağa ve binnetice muhtelif vazifelerine ayrı hükümler tertip etmeğe Anayasamız ve hukukun umumî prensipleri müsait değildir. Aksi takdirde, Hükûmetin mesuliyeti dışında bırakılacak olan Reisicumhurun bir kısım maddî ve hukukî tasarrufları ademimesuliyet kaidesi dolayısıyla, açıkta ve sahipsiz kalır. Böyle bir vaziyetin ise, sayanı kabul olamayacağı izahtan varestedir.

10) Mithat Bey, yukarıda zikredilen *takrirler*, s. 199 - 200; Hasım Refet, *Hukuku Esasiye*, İstanbul, 1926, s. 186 ve m.; Osman Nuri Uman, *Esasiye Hukuku* (Anayasa Hukuku), Ankara, 1939, s. 168; Y. Ziya Özer, *Mukayeseli Hukuku Esasiye Dersleri*, Ankara 1939, s. 576 - 577; Bu müellif, Reisicumhurun, pratik bakımdan, hiyaneti vataniye suçundan dahi mes'uliyeti mevzuubahis olamayacağını kaydetmektedir; B. N. Esen, *İzahlı Anayasa*, Ankara, 1945, s. 31; B. N. Esen, *Anayasa Hukuku*, 3. basım, Ankara, 1948, s. 167.

Şu hale nazaran, *Resmî Gazete* ile de neşrolunan Reisicumhurun senelik nutku, diğer bilûmum muamelâtı gibi, en az Başvekîl ile diğer bir vekil tarafından imza edilmelidir. Fakat tatbikatta, Kasım nutuklarından başka, Reisicumhurun bir çok tasarrufları tek imza veya şahsın huzuru ile yapılmaktadır. Ezcümle Başvekîl ve Vekillerin tayini, kanunların neşir ve ilânile, yabancı elçilerin ve resmî ziyaretlerin kabulü, resmî tetkik seyahatleri, millî merasimlere iştirak, münhasıran Reisicumhurun imzasını taşımakta veya çok zaman yalnız onun huzuriyle icra olunmaktadır. Halbuki, Reisicumhurun hukukî ve maddî her türlü tasarruflarının muteber surette ifa edilebilmesi için, en az Başvekîl ile bir Vekilin bunlara iştiraki zarurîdir. Bu iştirak kaidesinin tek bir istisnası vardır ki, o da, Reisicumhurun *şahsî* bir muamelesi olan Riyaseticumhur vazifesinden çekilmesi halinde, istifanamenin *mukabil imza şartına tâbî* bulunmamasıdır. Ancak, aksi yolda bir Anayasa teamülünün teessüs etmiş olduğu ileri sürülebilirse de; kanunun sarîh hükümlerine muhalif teamüllere itibar olunmayacağı gibi, çok partili demokratik rejim de bu usullerin değiştirilmesini âmir bulunmaktadır. Bu itibarla, Kasım nutkunda behemehal Başvekîl ile Vekillerin tamamının (zira nutuk Hükümetin bütününü alâkalandırır) imzaları bulunmalıdır. Diğer bir ifade ile, Reisicumhurun senelik nutku, Meclis önünde okunmadan önce, İcra Vekilleri Heyetince tetkik ve tasvip edilmiş olmalıdır. Anayasanın emri olan bu usul takip edildiği takdirde, senelik nutuklardan çıkabilecek her türlü müşkül iktihamı kabil bir hal alır.

C. H. P. tebliğinde, Reisicumhurun nutkunun hukukî mahiyeti hakkında, mevcut olan tenakuza gelince; bu, Genel Kurulca kabul edilen tahririn 1 ve 2 numaralı bendleri arasında belirlemektedir. Yukarıda izah olunduğu veçhile, senelik nutkun «*icraî mahiyette bir karar bulunmadığı*» ifade edildikten sonra «geçen ve giren yıllara ait beyan ve işaretlerden karar ve icraya taallük edenleri Hükümetin her noktasında benimsediğini ve bir siyasi program halinde gerçekleştirmeğe çalışacağını Başbakan söylemiştir.» Bu iki beyan arasındaki *tenakuz* derhal göze çarpacak derecede, aşikârdır. Filhakika, «*icraî bir karar*» mahiyetinde görülmeyen nutukta, «*karar ve icraya taallük eden... beyan ve işaretler*» bulunduğu daha sonra kabul edilmektedir. Gerçi, bu anlayış şekline itirazla denilebilir ki, ancak Hükümetin benimsediği ve siyasi programına ithal ettiği hususlar, *Başvekîlin beyanabile «icraî karar» mahiyetini iktisap edebilirler*; daha önce, yani Reisicumhur nutuk irad ederken, bir «*Anayasa görevi*» *nden ibaret kalırlar*. Fakat böyle bir ihtimal kat'iyen varid olamaz; zira nutkun muhtevası hakkında bir tefrik yapıldığına göre, bazı beyan ve işaretlerin esasen karar ve icraya müteallik buldukları kabul

ediliyor demektir. Şayet nutkun bazı kısımları aslında ve bizatihi icrai mahiyette değil idi ise, Hükûmet bunları benimserken, icrai olmayanlardan nasıl ayırd edebilmiştir? Kaldı ki, tebliğde sarahaten «*beyan ve işaretlerden karar ve icraya tallûk edenleri Hükûmetin, her noktasında benimsediği*» söylenmektedir. Şu halde, Reisicumhurun Kasım nutkunun, icra vazifesine müteferri bir muamele olduğu gayri kabili red bir keyfiyettir.

Diğer taraftan, C. H. P. tebliğinde beliren bu tenakuz, nutkun muhtevasının bir kısmını da muallakta ve meşkûk bırakmağa müncer olmaktadır. Şöyle ki, «*beyan ve işaretlerden karar ve icraya taallûk edenleri*» Hükûmetçe benimsenmekle sahipsizlikten kurtulmuş ise de, nutkun geriye kalan kısımlarının mahiyet ve âkıbeti ne olacaktır? Bunlar haşivden mi ibaret veya hasbihal esnasında yapılan temenniler kabilinden mi telâkki edilecektir? Asla! Reisicumhurun nutkunun hiç bir noktasına böyle bir vasıf izafe edilemez ve bu gibi bir mahiyet kat'iyen atfolunamaz. Çünkü kanun vaznı evvel ve ahır abesle iştigal etmeyeceği gibi, Meclisle Hükûmet arasındaki münasebetlerde temenninin yeri ve kıymeti yoktur. Filhakika nutuk, esas itibariyle, Hükûmetin geçen seneki faaliyetine ve o sene ittihaz edilmesi münasip görülen tedbirlere dairdir. Geçen seneye ait bulunan kısım, mahiyeten, temenniye mevzu olamayacağı gibi, giren sene için alınması lüzumlu sayılan tedbirler de, artık temenni şeklinden çıkıp müsbet ve kat'î program haline inkılâp etmiştir. Şunu da ilâve etmek lâzımdır ki, Reisicumhurun nutku, netice itibarile, Hükûmetin bir senelik hattı hareketini tayin ve tespit ettiğine göre, bizzat Hükûmet tarafından ihmal edilebilecek bir cihetin mevcudiyeti tasavvur olunamaz¹¹⁾. Bu itibarla, tecezzi kabul etmeyen nutkun bir bütün olarak Hükûmete maledilmesinden başka hal sureti yoktur. Binaenaleyh Hükûmet, Reisicumhurun nutku üzerinde bir nevi intihap ve tercih hakkı kullanarak bir kısmının mesuliyetini deruhte ile üst tarafını kabulden imtina edemez; bu hukukî muameleyi peşin olarak bir kül halinde tavsip veya reddetmek mevkiindedir. Çünkü Devlet idaresinde mesuliyetsiz hiç bir iş ve salâhiyet yoktur; Reisicumhur gayrimesul olduğuna göre, nutkunun her noktası hakkındaki mesuliyet Hükûmete yüklenmek lâzım gelir.

Şimdi, bu mesuliyet hükmünün tesir ve neticelerinin ne zamandan başlayabileceği ve filyata nasıl intikal edebileceği meselesile karşılaş-

11) Halbuki, Reisicumhurun yemin formülünün her kelimesinden bir salâhiyet istihraç etmeğe çalışan bir Hükûmet tarafından, mevzu bahis nutkun — doğrusu ya —, büyük bir nimet ve kaçırılmaz bir fırsat sayılması lâzım gelmez miydi?

miş bulunuyoruz. Meseleyi başka bir şekilde ve daha umumî olarak vazetmek lâzım gelirse; denilebilir ki, Reisicumhurun nutku üzerine Meclis tarafından yapılacak muamele ve bunun karşısında Hükûmetin vaziyeti ne olacaktır?

İşte, C. H. P. Meclis Gurubu bu müşkülü de şöylece bertaraf etmek istemiş görünüyor: «... Genel Kurulunun, bir Hükûmet politikası olarak kabul edilen bu esasları tasvip eylemesini ve ilerde bu programın icra safhalarında soru veya Gensoru yapılabileceği aşıkâr bulunmakla, Başbakan veya Hükûmetten Cumhurbaşkanının açış nutku vesilesiyle Gensoru açılmasına mahal görmeyerek gündeme geçilmesini teklif ederiz.»

İstizah talebinin reddini mümkün ve meşru kıldığı zannedilen bu hal sureti, aslında doğru olmadıktan başka, bizatihî takririn 1 numaralı bendinde kabul edilen ilk esasa mübayindir. Şöyle ki, mezkûr bentte, Reisicumhurun senelik nutku icraî mahiyette bir karar olmadığından Başbakan veya Hükûmetten Gensoru yapılamaz, denilmekle zimnen icraî mahiyette bir muameleden dolayı pekâlâ istizahta bulunulabileceği, ifade ve tasdik edilmektedir. Öte yandan da, Reisicumhurun nutkunda mevcut olan karar ve icraya müteallik beyan ve işaretler, her noktasında, Hükûmetçe de benimsenerek bunların bir siyasî program halinde gerçekleştirilmesi taahüt edildiğine, Gurup Genel Kurulu bir Hükûmet politikası olarak kabul ettiği bu esasları tasvip eylediğine göre; artık ortada, mevzu bahis nutuk vesilesiyle Başbakan veya Hükûmetten Gensoru açılmasına mâni ne gibi bir sebep kalmıştır? Filhakika, Hükûmetin — kısmen de olsa — nutku benimsemesi üzerine, siyasî program haline gelen beyan ve işaretler icraî mahiyet iktisap etmiş olduğundan, hiç değilse bu noktalar hakkında Gensoru açılmasının kabulü, önce vazedilen kaziyenin tabii ve zarurî bir neticesi değil miydi? Bu zarurete uymamakla, Reisicumhurun nutkunu doğrudan doğruya istizah mevzuu yapmak istemiyen Halk Partili takrir sahipleri, bizzat kendilerinin bu hususta istinad ettikleri mucip sebebi nefi' ve inkâr etmiş sayılmazlar mı? Kaldı ki, tebliğin ifadesinden de anlaşılacağı veçhile, bu takdirde açılması derpiş edilen istizah re'sen Reisicumhurun nutku üzerinde cereyan etmeyip, mevzu bahis nutuk vesilesiyle Hükûmet programı etrafında yapılmış olacaktır.

Bu anlayış tarzına itirazla denilebilir ki; her ne kadar C. H. P. Meclis Gurupu, 14/10/1949 tarihli celsesinde, Başvekil veya Hükûmetten istizahta bulunulmasına mahal görmemiş ise de, bu karardan, Reisicumhurun söylevinden Hükûmetçe benimsenerek siyasî programa geçirilen hususlar hakkında kat'iyen ve külliyen Gensoru açılmıyacağı mânası çıkarılmamalıdır. Zira takririn tazammun ettiği mâna şundan ibarettir: Hükûmet

politikası olarak kabul edilen bu noktalar üzerinde, esas itibariyle, sual ve istizah açılabilir; fakat, hukukî sebepler dışında kalan bazı siyasi mülâhazalar ve maslâhat icapları dolayısıyla muhalif mebusların âhiren yaptıkları istizah talebi, bu defaya mahsus ve münhasır kalmak üzere reddedilmiştir.

Tebliğde kullanılan ibarelerin ve ileri sürülen şartın böyle bir tefsire müsait olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü, hâdisedeki istizah talebinin reddi gayet afâkî ve mutlâk bir şekilde vaki olduğu gibi, bilâhare yapılacak soru ve Gensorular da beyan ve işaretlerin icra safhalarına intikali şartına bağlanmıştır. Bu takdirde ise, Reiscumhurun nutku vesilesile Başvekil veya Hükûmetten istizahta bulunulabilmesi, karar ve icraya taallük eden beyan ve işaretlerin Hükûmetçe benimsenerek, siyasi programına ithal edilmesi kâfi olmayıp, bir de bunların fiilen icra safhasına intikal etmiş olması lâzımdır. Halbuki, «icraî mahiyette karar» mefhumu, maddeten tatbik ve icra edilmekte olan bir karar demek değildir; sadece icra vazifesine giren bir tasarruftan ibarettir. Bu, ister proje halinde olsun, ister tatbik safhasında olsun, isterse icradan sonra olsun, mahiyet bakımından bir tahavvüle maruz kalmaz. O halde, tebliğin 1 numaralı bendindeki esasa göre, icraî mahiyette olan bir karar her vakit istizah mevzuu yapılabilir. Aksi takdirde, mezkûr esasın yanlış veya noksan ifade olunduğunu kabul etmek lâzımdır. Yani, sual veya istizah ancak tatbik safhasına girmiş bulunan icraî mahiyetteki kararlar hakkında vaki olabilir, denilmeliydi. Buna göre, fiilen icra edilmekte olmayan projeler veya belki de tatbik ve tahakkuk etmiş bulunan muameleler üzerinde soru veya Gensoru açılmıyacaktır.

İşte tebliğin tahlilinden çıkan bu netice mesuliyet hükmünün tatbikatta gerçekleştirilmesi hususunda ihtiyar edilen usulün aslında doğru olmadığı noktasına mülâki ve bu ciheti müeyyid bulunmaktadır. Gerçekten, mevzuubahis hal şeklinin isabetsizliği o derece aşikârdır ki, idarenin üstünlüğünün kabul edildiği efrad ile olan münasebetlerinde dahi, idare edilenlerin menfaatlerini veya haklarını haleldar eden idarî karar veya muameleler sebebiyle dâva açılabilmesi, bunların icra ve tatbik sahasına konmuş olmasına bağlı değil iken; mutlâk surette Meclise tâbi bulunduğu muhakkak olan Hükûmetin, — siyasi program şeklinde telâkki edilen hususlar dolayısıyla — murakabesinin ancak icra safhalarında mümkün olabileceğini ileri sürmek cidden garip ve aşırı bir telâkkidir. Bir kere, icra safhalarında veya çok defa ondan sonra yapılacak mürakabe, ne gibi bir tesir ve semere hâsıl edebilir? Saniyen, icra kudretinin tamamen müstakil olduğu «Reis Hükûmeti» sisteminde ve icra uzvunun geniş nisbette serbest bulunduğu «Parlömanter Hükûmet» rejiminde bile,

Meclislerin mürakabe salâhiyetleri bu gibi bir kayıt ve şarta bağlı tutulmadığı halde; icra vazifesinin Parlömantonun âdeta malı addedildiği «Meclis Hükûmeti» usulünde, icra vasıtasının mürakabesi hususunda böyle vahim ve prensibin nefi' ve inkârını mucip bir takyid nasıl tasavvur olunabilir? Nitekim Anayasamız kabul ettiği Hükûmet sisteminin tabii ve zaruri bir hasisesi olmak üzere, «Meclis, Hükûmeti *her vakit* mürakabe ve iskat edebilir.» demektedir (mad. 7). Meclisin bu baptaki salâhiyetini tahdit eden hiç bir hüküm mevcut değildir ve olamaz. Hattâ, yine «Meclis Hükûmeti» usulünün icabatından olarak, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bizde Hükûmet, Meclis huzurunda itimad meselesini mevzuubahis edemez; daha doğrusu Teşkilâtı Esasiye sistemimizde, «Pariömanter rejim» in anladığı mânada ve tatbik ettiği şekilde bir «*itimad meselesi*» müessesesi yoktur. Aksi takdirde, icra vasıtasının Meclis üzerinde, şu veya bu yolda, müessir olabileceğini kabul etmek lâzımdır. Halbuki, Meclis her bakımdan ve mutlâk surette Hükûmete hâkimdir : hiç bir kayıt ve şarta tâbi olmadan, arzu ettiği zaman ve münasip gördüğü şekilde icra vasıtasını mürakabe edebilir ve icabında İcra Vekilleri Heyetinin vazifesine nihayet verebilir. «Parlömanter Hükûmet» sisteminde ise, icra organının vaz'edeceği itimad meselesi veya Meclisin kendiliğinden alacağı «*motion de censure*» denilen ademi itimad kararı, belki bir takım müddet ve şekil merasimine tâbi tutulabilir. Fakat Memleketimiz Hükûmet rejiminde bu usullerden hiç birinin yeri olmadığından, Meclisin İcra Vekillerini mürakabe hususundaki mutlâk ve umumî salâhiyetini her hangi bir suretle takyid etmeğe ve ezcümle sual ve istizahın ancak icra safhalarında açılabilceğini söylemeğe imkân yoktur. Bu itibarla, Meclisin Hükûmeti mürakabe sadedinde haiz bulunduğu kudretin tahdid ve takyidini müeddi olacak her şart, Esas Teşkilât sistemimizin ruhuna ve Anayasamızın sarih hükümlerine muhalif bir durum yaratır. Hele, Hükûmetin, Reiscumhurun senelik nutku dolayısıyla mürakabesi mevzuubahis ise, bu hususta vaki olacak istizah talebinin, siyasi programın icra safhalarına talik ve tehir edilmesinden doğacak *aykırılık muzaaf* bir şekil arzeder. Şöyle ki, bu takdirde Meclisin Hükûmeti mürakabe etmesi, yukarıda tebarüz ettirdiğimiz veçhile, yalnız kullanılması ihtiyari bir salâhiyet olmakla kalmaz, aynı zamanda ifası mecburî bir vazife mahiyetini alır. Fihakika, nasıl ki yeni tayin edilen bir Başvekil ve onun teşkil edeceği İcra Vekilleri Heyeti, Anayasamızın 44 üncü maddesi gereğince, derhal veya içtimasını müteakip bir hafta zarfında Meclise, siyasi programı ile birlikte, arz olunuyor ve itimad talep ediliyorsa, her içtima yılı başında da, aynı şekilde Meclis mevcut Hükûmete itimadını teyid veya ademi itimadını izhar etmek mecburi-

yetindedir. Böyle olunca, Reisicumhurun nutkundan hemen sonra, sual veya istizah tavrı verilmesine hacet kalmadan, Meclisin kendiliğinden icra işleri üzerinde umumî bir müzakere ve münakaşa açması ve Hükümetin de serdedilen mütalâa ve tenkidleri karşılması lâzımdır. Bu mevzuda yapılacak görüşmeler sonunda Umumî Heyetin reyine müracaatla, İcra Vekilleri Heyetinin vazifede devam edip etmemesi hususunda bir karar verilmelidir.

Bu usulün takibi lüzumu, C. H. P. tebliğinde, Hükümetçe benimlenen Reisicumhurun beyan ve işaretlerinin «bir siyasi program», «bir Hükümet politikası» olarak kabul edilmesile de, zımnen ifade olunmuştur. Bu yolda hareket edilmediği takdirde, Kasım nutkunun ne gibi bir maksada hizmet edebileceği ve hele bundan nasıl bir fayda ve netice çıkabileceği cayi sualdir. Binaenaleyh, hâdisede muhalif mebusların istizah talebi reddolunmakla, sadece B. M. M. nin Hükümeti mürakabe hususundaki salâhiyeti takyid edilmiş değildir; aynı zamanda Reisicumhurun nutku hakkında, Anayasa ile Meclise tahmil edilen vazifenin ifasına da mâni olunmuştur. Bu bakımdan, Meclisin, Dahili Nizamnamenin 157 nci maddesindeki takdir salâhiyetine istinad ile, istizah tavrının reddi cihetine gidilebileceği düşünülemez. Bilâkis, bir vazifenin ifasına vesile teşkil edecek olan istizah talebinin, Meclis ruznamesine alınarak en kısa bir zamanda müzakere ve münakaşa mevzuu yapılması lâzım gelirdi.

* * *

Netice ve hülâsa olarak diyebiliriz ki, C.H.P. Meclis Gurupu Genel Kurulu, 14 Kasım 1949 günü yaptığı toplantıda ve bunu takiben B. M. M. Umumî Heyeti, aynı tarihte vaki içtimasında, Reisicumhurun senelik nutku dolayısıyla Başbakan veya Hükümetten Gensoru yapılamıyacağı esasını vaz ve kabul ederek muhalif mebusların bu bapta verdikleri istizah tavrını reddetmekle; Teşkilâtı Esasiyemize hâkim olan «Meclis Hükümeti» sistemine ve bilhassa Anayasanın 7 nci maddesinin sarıh hükmüne ve Kasım nutuklarının mahiyet ve gayesine aykırı bir yol tutmuş ve mesuliyetsiz salâhiyet - salâhiyetsiz mesuliyet tanımayan demokratik rejim ile Hukuk Devletinin icaplarıyla bağdaşmayacak bir vaziyet ihdas etmiştir.

Lütfi Duran